

Runstenen står rest vid fornstugan i Ballstorp 250 m. Ö om Lidan, 35 m. SSÖ om en liten bro över en bäck, som rinner ut i Lidan. Stenen låg som bro över denna bäck intill år 1900, då den fördes till sin nuvarande plats. Den ansågs till en början för en bautasten. Först år 1901 observerades runinskriften.

Fornstugan uppfördes år 1925 av stenens finnare, lantbrukaren Johan Johansson (»Johan på Stommen»), vilken, driven av sitt livliga intresse för saken men ovetande om lagens föreskrifter, på baksidan av runstenen ristat följande ord med runor: *tina : stin : ar : hita : ok : rist : or MDCCCCI : af : ioan : fron : stomin* : samt med vanliga bokstäver: *Fornstugan invigdes 19.7. år 1925*. Samme man har även medels andra moderna ristningar hugfäst sitt minne i trakten.

Gråröd granit. Höjd 2,20 m., bredd 1,50 m. Ristningsytan är vänd mot Ö. Ristningen är genomgående tydlig med c:a 20 cm. höga runor. På vänstra sidan är ett stycke av toppen avslaget, varvid även en del av ristningen med en eller möjligen två runor gått förlorad.

Inskrift:

utlaki : rispi : stin : þn- iftir : uuít : harþa : kupon : þikn :

5 10 15 20 25 30 35 40

Utlagi resti sten þenn[a] æftir Øvind, harða goðan þegn.

»Utlage reste denna sten efter Öjvind, en mycket god tägn.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. En fördjupning, som är högt placerad, är med säkerhet ej huggen. 1 **u** är ej stungen. 5 **k** är ej stungen. Vänstra bst till 13 **t** är mycket otydlig. 17 **n** har förlorat bst t. v. i en liten flagring; en fördjupning upptill till höger, som kunde utgöra den övre bst i en **o**-runa, är med all sannolikhet ej huggen. Av r. 18 återstår endast ett kort stycke av hst:s nedersta del. Bistavarna till 20 **f** äro ytterst svaga men säkra. 1 21 **t** är hst delvis mycket grund. 24 **u** och 25 **u** äro ej stungna. Nedre delen av bst till 30 **r** har gått förlorad i en flagring. 33 **k** är ej stungen. 36 **o** har båda bistavarna ovanligt högt ansetta, båda tydliga.

Utlagi är tidigare endast känt som binamn (se E. Björkman, *Nord. Personennamen in England*, 1910, s. 171). Till grund för detta binamn ligger med all sannolikhet substantivet *utlagi* m. 'fredlös man', egentligen svag form av adj. isl. *útlagr* 'fredlös'. Om namnet *Øvindr*, även på Vg 179, se Sö 263 och Sm 28.

63. Fyrunga sn, Noleby. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 49–51.

Litteratur: K. Torin, Odat. brev t. Riksantikvariern (1894?, ATA); Inventariebilagan S.H.M. nr 10.136, 1896; VHAA:s Månadsblad 1896, s. 61; F. Nordin i VFT 1: 8 (1897), s. VI; S. Bugge, Fyrunga-Indskriften (i: ANF 13, 1897, s. 317 f.), Fyrunga-Indskriften II (i: ANF 15, 1899, s. 142 f.), Fyrunga-Indskriften III (i: ANF 22, 1906, s. 1 f.); E. Brate, Fyrunga-stenen (i: ANF 14, 1898, s. 329 f.); F. Sander, Runinskrifter ånyo granskade (1898), s. 22 f.; Th. v. Grienberger i Zeitschrift f. deutsche Philologie 33 (1901), s. 567 f.; A. Noreen, Altisländische Grammatik, 3. uppl. (1903), s. 340, 4. uppl. (1923), s. 383; E. Linderholm, Nordisk magi 1 (1918), s. 58; I. Lindquist, Brev 24/1 1918 t. E. Brate (ATA), Galdrar (Göteborgs högskolas årsskr. 29: 1, 1923), s. 85, Religiösa runtexter 2, Sparlösa-stenen (Skrifter utg. av Vet. Soc. i Lund 24, 1940), s. 98 f.; H. Pipping i Studier i nordisk filologi 12: 1 (1921), s. 13; Alexander Jóhannesson, Grammatik der urnordischen Runeninschriften (1923), s. 98, Einige Bemerkungen zur Runenforschung (i: Beiträge zur Runenkunde und nordischen Sprachwissenschaft, 1938), s. 2 f.; Fornminnesinventering 1923 (ATA); O. v. Friesen, Röstenen (i: Uppsala Univ. årsskr. 1924: 1), s. 123, Runorna i Sverige (3. uppl. 1928), s. 18, i Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s. 30; H. Jungner, Västergötlands äldsta runinskrifter (i: Festskrift t. H. Pipping, 1924), s. 233 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 359; A. Nordén i Fornvännen 1934, s. 99 f., 1937, s. 154, 1940, s. 320 f.; W. Krause, Was man in Runen ritzte (1935), s. 11, Runeninschriften im älteren Futhark (1937), s. 518 f.; Å. Ohlmarks, Eddans gudasånger (1948), s. 232; A. Bæksted, Målruner og troldruner (1952), s. 15, 20 f., 61, 142; S. B. F. Jansson i Ny illustrerad litteraturhistoria 1 (1955), s. 11 f.; E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 (1956), s. 204.

Äldre avbildningar: Bugge a. a. 1897, 3 bilder: två efter K. Torins foton av stenen på fyndplatsen, den tredje efter foto av en avklappning av själva inskriften; O. Sörling, teckning återgiven i Sander a. a.; S. Welin, 3 blyertsteckningar (VFA); v. Friesen a. a. 1933, fig. 30; Jungner a. a., fig. 3; Nordén a. a. 1934, fig. 7; Krause a. a. 1937, Abb. 67.

Runstenen förvaras i Statens historiska museum, inv.nr 10.136. Inventariebilagan meddelar följande angående fyndomständigheterna: »F. år 1894 sålunda, att en häst, som råkat insnärja sitt tjuder i en förfallen stengärdes gård, lösryckte den sten, som låg på tjuderlinan; därvid upptäcktes, att denna sten hade runinskrift.» Närmare upplysningar om fyndomständigheterna saknas tyvärr. Stenen förvärvades till museet år 1896.

Granit. Den ristade sidans storlek 0,70 × 0,52 m. Runornas höjd 6–7 cm. Ristningen är skarpt huggen med smala linjer. Inskriften är anbragt i tre parallella, horisontella rader, var och en nedåt begränsad av en enkel ristad linje. För en fjärde runrad nedanför den tredje finns ristad upplinjer. Inskriften läses i ordning från vänster till höger, uppifrån och ned. Den tilltänkta fjärde runraden har en begränsningslinje till vänster. Motsvarighet härtill utgör i de övriga tre raderna första runans hst. I första raden stå 23 runor (r. 1–23), i den andra 24 (r. 24–47), i den tredje 6 (r. 48–53).

Inskrift:

runofahiraginakudotoj - a unapou : suhurah : susih - - - tin hakupo

»Runor ristar jag, de från gudarna stammande. Jag åstadkommer ro ...»

Till läsningen: 1–4 **runo** äro tydliga. 5 **f** har inga spår av övre bst. 6 **a** är tydlig, likaså 7 **h**. 8 **i** är upptill flagrad. 9 **r** är tydlig, ehuru bst är något mindre svängd än på övriga **r**-runor. Övre bst till 10 **a** är skadad i stenens kant. 11–14 **gina** äro tydliga. 15 **k** är tydlig, gaffelformad. 16 **u** är tydlig. 17 **d** står på ett ojämnt parti men är säker. 18 **o** och 19 **t** äro tydliga. Nedre vänstra bst till 20 **o** är mycket grund och delvis borta. 21 **j** är tydlig, men övre delen av hst är skadad. Efter denna runa stå två huvudstavar upptill förbundna av en konkavt bågböjd linje. Mitt på den andra hst går en fördjupning snett nedåt åt vänster till den andra hst, sannolikt kanten av en flagring. 23 **a** är tydlig. Den andra runraden börjar med en tydlig **u**-runa (24). De följande runorna 25–29 **napou** äro likaledes tydliga. Efter 29 **u** finnas 3 fördjupningar. Av dessa gör den mittersta, som är streckformig, intryck av att vara huggen, medan de övriga äro osäkrare. 30–33 **suhu** äro tydliga; likaså 34 **r**, ehuru nedre delen av bst är bortflagrad. Övre och nedre delen av hst i 35 **a** äro utvittrade; upptill synas spår av **a**-bistavar. 36 **h** har tydliga huvudstavar; i en fördjupning mellan huvudstavarna finnas svaga huggningsspår av bst. Sk efter 36 **h** är synnerligen osäkert. 37–40 **susi** äro säkra. Därefter följer en säker hst samt övre hälften av ytterligare en (41); dessa förenas av en snett nedåt höger gående skåra. Sedan följer nedre delen av en stav, så ytterligare en stav, som upptill är grund; mellan de båda stavarna löper en nedåt höger gående skåra, som förenar de båda stavarna (42). Därefter synes en hst (43) och möjligen t.h. om dess topp spår av två **a**-bistavar. Av nästa runa (44) urskiljer man endast ett svagt spår av en hst. 45–47 **tin** äro tydliga, den förstnämnda dock upp- och nedvänd. 48–53 **hakupo** i den tredje runraden äro tydliga. Bst i 52 **p** är ovanligt liten. En fördjupning omedelbart t.h. om den fjärde radens begränsningslinje, vilken Brate har uppfattat som ristad (»tjännestreck till **h** i fullt regelbunden fårm»), är ej huggen.

Tre år efter fyndet framlade S. Bugge 1897 resultatet av sin bearbetning av inskriften. Detta grundar sig på hans egen granskning av stenen i Statens historiska museum, varjämte han tillgodogjort sig de beskrivningar och bilder, som G. A. Bohlin, K. Torin och S. Welin hade ställt till hans förfogande. Han säger sig i ämnet dessutom ha kontaktat ett flertal forskare: A. Noreen, O. Montelius, A. Kock, O. Rygh, A. Torp, B. Salin, E. Brate, statsgeologen Hj. Lundbohm och ingenjören A. Friberg.

Den utförligt motiverade läsning av inskriften, som han därvid kommit fram till, är följande: **runo - ah - raginakudoto** **awēa** | **unapou : suhura** **susi** **h** **na** **bi** **at** **k** **i** **n** | **p** **a** **k** **u** **p** **o**. Detta tolkar Bugge: »Runo og Raginagudo, (vi) to (Kvinder), har ladet det fredhellige Mindesmærke gjøre, den ene (efter) Horar, den anden efter Hnabir(?), det gode Barn.» Tolkningen kunna vi helt bortse ifrån. Bugge skulle längre fram i väsentliga delar ändra uppfattning om inskriftens innehåll.

Beträffande Bugges läsning kan följande andragas. Själva ristningen av r. 5 har han uppfattat rätt,

likaså av r. 8. Flagringen upptill på 8 i har Bugge i samråd med Brate ansett vara »en fin Skraastreg, som synes at være ridset». Han tvivlar dock på att r. 5 och r. 8 äro särskilda ljudtecken. »Snarere har a5 och a8 den Betydning paa en eller anden Maade at fremhæve Navnene.» Jara-runan (21) uppfattar han som **A**. R. 22 anser han vara bildad av två huvudstavar upptill förbundna av »en halvmaaneformet, paa Midten lidt nedad krummet Tværstreg»; alltså så långt i överensstämmelse med min uppfattning ovan. De ojämnheter i stenytan mellan de båda huvudstavarna, som jag menat vara resultat av flagring, misstänker Bugge däremot vara ristade, och han tror sig här se märken efter en trekantig bistav till en **w**-runa, fogad till den vänstra av de båda nämnda huvudstavarna. Han anser sålunda r. 22 vara en binderuna **we**. Om r. 41-44 säger Bugge, att de »er meget usikre og høist utydelige». I r. 42 förstår han den första hst jämte bst som **n**. Dessutom tycker han sig se topparna av två **a**-bistavar t.h. om hst:s översta del. »Jeg læser Runen helst som Binderune **na**». T.h. om den andra hst i r. 42 skönjer Bugge »en buet Streg til højre, som oventil synes at gaa ind til Toppen af venstre Stav og som paa Midten bøier sig ind mod venstre». Han fortsätter: »Jeg tror nedentil at skimte, at denne højre Streg ikke gaar ud til højre som paa **r**, men bøier sig ind mod venstre.» Därför läser han »skjönt med stor Tvivl» runan snarast som **b**. I nästa runa (43) ser han med visshet endast en hst, som han anser möjligen kan vara **i**, »uagtet den ikke kan følges hverken saa høit op eller saa langt ned som de omstaaende Runer». Att döma av en tillagd parentes »næppe **w** eller **i**; **a** synes muligt» anser han icke helt uteslutet, att runan kan ha haft förlorade bistavar i toppen. R. 44 läser Bugge som upp- och nedvänt **a**. Vad han uppfattat som bistavar är fördjupningar i stenytan, som äro ytterligt osäkra. De ha av Jungner å pl. 49, 51 markerats med lätt ifärgning. Vad r. 46 angår, ser Bugge denna som klart **i**. Med viss belysning på stenen kan han dock icke helt frigöra sig från tanken, att några mindre avflagringar t.v. om hst:s topp äro huggna. Han styrkes i sin förmodan, att runan är binderuna **ki**, av märken i pappersavtrycket! Den ojämnt huggna 48 **h** godtages icke av Bugge: »At læse første Rune i Rad c som **h** er efter mit Skjøn ogsaa utilstedeligt paa Grund af Rammestregen til venstre, der efter sin Form ikke kan være venstre Stav af **h**. Den omtalte Tværstreg synes mig kun ornamental.» Den högra **h**-staven uppfattar han som hst i den tredje radens första runa; i en naturlig fördjupning t.h. om hst:s mitt finner han spår av en **p**-bst. Bugge slutar sin kommentar till läsningen: »Paa fjerde horizontale Rammestreg har der aldrig været anbragt nogen Rune.»

Bugge skulle sedermera i olika etapper komma att modifiera sin läsning, första gången 1899 (r. 5 **f**, 8 **i**, 42 **naḅu**), senast 1906, i sitt tredje inlägg i diskussionen om inskriften. Här säger Bugge, sedan han tagit del av E. Brates och F. Sanders här nedan redovisade arbeten: »Desværre var min første Læsning meget mangelfuld, og Tolkningen var helt igjennem forfeilet. Men heldigvis har den meddelte Tegning [pappersavtrycket, återgivet i *ANF* 13] vist sig brugbar.» Och med många erkännssamma ord till Brate för hans bidrag till inskriftens tolkning accepterar han slutligen, med ett litet undantag, Brates hela läsning (r. 8, som Bugge läser **i** men Brate **ik**). Men det må anmärkas, att denna Bugges slutgiltiga läsning icke helt grundar sig på självsyn, utan att den i de vanskliga stycken, där ursprungligen hans och Brates uppfattningar gingo isär, är en skrivbordsprodukt av avklappningsstudier och tolkningsspekulationer.

Jämsides med Bugge men helt självständigt var Erik Brate sysselsatt med att tyda Vg 63. Resultatet av hans undersökning av inskriften kom 1898, endast ett år efter Bugges första publicering. Detaljer i läsningen hade han dessförinnan delgivit Bugge, som i *ANF* 13 (1897) kortfattat meddelade sådana i den mån de avveko från hans egen läsning. Brate skriver därom i *ANF* 14, s. 329: »Inskriften har jag först undersökt självständigt ock sedan jämfört med prof. Bugges beskrivning, vilken han godhetsfullt ställt till mitt förfogande. Vid denna jämförelse har jag i såmliga fall måst uppgiva min föregående uppfattning, i andra åter måst fasthålla därvid äller kāmmit till en från både prof. Bugges ock min föregående avvikande. Min uppfattning av inskriften har jag sedermera stadgat vid upprepade besök i museet ock tror mig sålunda kunna betrakta min läsning som säker.» Brates läsning lyder: **runofahik ragina kudo tojeka unaḅou : suhura : susih hwatin hakupo**; tolkning: »Runor ristar jag, som stamma från gudar; jag Una jör (ock) Suhura ock Susi ristningar åt Hwata».

I den mån läsningen här avviker från min, följer här ett sammandrag av Brates kommentar. Läsningen av r. 8 som binderuna **ik** motiveras ej närmare. Förmodligen ha formella grunder i samband med uttyd-

ningen dikterat hans uppfattning. Beträffande r. 21 anser sig Brate i förekommande fall oförhindrad »att antaga betydelsen **j**, om detta antagande jiver en god tydning». R. 22 läser Brate som binderuna **ek**; som **k**:bst uppfattar han den fördjupning mellan de båda huvudstavarna, vilka sannolikt utgöra kanten av en flagring. Sk bestående av tre punkter efter 29 **u** ser Brate »alldeles tydligt». I sk efter 36 **h** förefaller honom däremot bara »ett par punkter tydliga, till läget motsvarande det förra sjiljetecknets två översta ock mellan dem finnes möjligen en långsträckt fördjupning, som kann men ej behöver vara en prick». R. 41 anser han vara säkert **h**. Resterna av r. 42 äro enligt Brate »nedtill ett regelbundet **h**». »Runan **w** [43] synes ju rätt tydligt på avbildningen [Bugges, a.a. 1897].» R. 44 slutligen betraktar som han stupat **a**. Vad den fjärde ristade raden angår, skriver han: »Rakt under i fjärde raden finnes vänstra staven ock tjännestreck till **h** i fullt regelbunden fårm. Måhända har ristaren av misstag börjat anbringa **h** i fjärde i stället för tredje raden». Till Brates tolkning, som klarlade åtminstone en del av inskriftens innehåll och därmed gav den fortsatta forskningen en bestämd inriktning, skall jag nedan återkomma.

Bland dem som först intresserade sig för Vg 63 var också Fredrik Sander. Sin uppfattning av inskriften meddelar han i den lilla boken *Runinskrifter ånyo granskade* (1898). Hans undersökning av inskriften grundar sig synbarligen på egen granskning, och han återger en ny bild av ristningen, en teckning som han låtit artisten O. Sörling vid Statens historiska museum göra. Själva läsningen innebär icke något framsteg i förhållande till de tidigare publicerade. Den knapphändiga kommentaren till läsningen innehåller dessutom ingen närmare motivering. Sanders läsning må emellertid meddelas här, då den ändock fört sin upphovsman, helt fristående från andra forskare, in på rätt spår vad tydningen av inskriftens början angår: **runo kanhn raginakudo tohena | unapou : suhu raidi susing hvatkin | hakupo**. Sanders fantasifulla översättning lyder:

»Runor kan han
kända af gudar,
tagna, förenade
med hänförd ifver:
ett slags segerband
för den bälde.»

I fortsättningen bygger man sina tydningförsök och diskussionsinlägg på den läsning som Bugge och Brate gemensamt kommit fram till; jfr ovan. Så gör Th. von Grienberger (a.a. 1901), A. Noreen (a.a. 1903, 1923), H. Pipping (a.a. 1921), A. Jóhannesson (a.a. 1923), I. Lindquist (a.a. 1923). O. von Friesen har emellertid granskat inskriften själv. Han uppger i a. a. 1924, att han läser r. 22 som **e**, således ej som binderuna, men han supplerar efter **e** ett **k**. Utan närmare motivering av sin ändrade uppfattning meddelar han i a. a. 1933 en från de tidigare i vissa stycken avvikande läsning: **runo fahi raginaku[n]do tojika | unapou · su hur[ra] ah su sihni [u]itin | hakupo**, förslagsvis tolkat: »(Jag) ristar en hemlig skrift stammande från makterna. Jag bringar ro (i graven) (jfr fvn. *unad*). Detta formulär (fvn. *hurr* m., trol. urn. **hurrux* f.) och denna åsyn (= åsynen av denna ristning) må visa på (att detta är) en grav (som sålunda ej må åverkas; jfr Vånga *haukopur*, Opedal *birginggu*)».

H. Jungner har sysselsatt sig med Vg 63 i två sammanhang. Första gången sker det i festskriften till H. Pipping 1924, andra gången i samband med förberedelserna för utgivandet av Västergötlands runinskrifter. I a. a. 1924 visar han ett nytaget foto av stenen med ikritning av ristningen, sådan han då uppfattade den. Han skriver (s. 235): »Inskriftens runor tyckas mig säkra utom 3 eller 4 i andra raden. I B 12 **a** [35] saknas huvudstavens topp, ett antagligt spår efter övre bistaven räcker ej fram till huvudstavens förlängning uppåt, och nedre bistaven skönjes blott svagt. Avståndet till nästa runtecken talar dock för att **a** och icke **i** avses. Värre är läsningen av B 19–21 **hwa** [42–44]. Jag har emellertid till slut stannat vid Brates mening såsom den mest sannolika». Detta motiverar han närmare sålunda (s. 236 f.): »Över vänstra staven i B 19 **h** [42] går snett ned åt höger en skåra, som kunde tänkas vara huggen (jfr min antydning vid uppkritningen). Som bistav till **n** skulle den emellertid vara långt brantare än andra bistavar och går åt vänster blott obetydligt över

huvudstaven. Över B 19 [42] torde ristningsytan ursprungligen haft en liten förhöjning, som emellertid delvis skrapats bort, varvid rundrag kunna ha förstörts. Det skadade partiet sträcker sig emellertid från övre randlinjen icke ända ned till radens mitt. Någon bistav i normal höjd har därför **h** knappast någonsin, tyckes det, kunnat ha. Där jag uppkritat en stav — alltså egentligen för lågt —, synes vid mitten av runan en tämligen tydlig fördjupning. Av andra staven i **h** är övre delen bortskrapad. B 20 [43] synes vara **w**. Toppen är lågt ansatt; man kan ej skönja någon övre del av huvudstaven, så att typen varit **p**-liknande, såsom å Rävsaal. Möjligen kan man även räkna med ristningsspår som till överdelen av en **r**- eller **u**-runa; bistaven går dock i så fall icke — såsom alltid eljest — fram till huvudstavens väntade förlängning. Är B 21 [44] riktigt uppfattad såsom stupat **a**, synes det passa synnerligen bra, att bistaven i B 20 [43] böjt sig inåt, till **w**. Ingenting strider heller mot antagandet, att så varit fallet. Nedre delen av B 20 [43] har borttagits av en flagring, som även sträcker sig över nedre delen av B 21 [44], där av det förmodade stupade **a** föga mer än bistavarnas bottnar synas skönjbara å avflagringsytan. Det förefaller mig möjligt, att i **hwatin** åsyftas en medveten oregelbundenhet vid huggningen: de två första tecknen ha tilltagits i förminskat mått och de två därpå följande ha ställts på huvudet. Skulle vi här ha ett särskilt 'farligt' (magiskt verksamt) ord?» Sedan tolkningen dryftats, gör han följande sammanfattning (s. 242): »Den vanskliga Noleby-ristningen skulle jag alltså vilja läsa och uppfatta sålunda:

runo fahi	'Runor jag skriver
raginaku[n]do	från de rådande komna;
tojek a unapou	jag åsätter onåd.
suhurah	Besvärjelsen ('surrandet'),
susih	sorgesången ('suset')
hwatin ha[u]kupo	egge till höksnabb hämnd'.

I Jungners efterlämnade anteckningar förekomma endast korta notiser om Vg 63. Han har synbarligen tvekat om läsningen 22 **e** eller **ik**; han synes till slut dock snarast ha varit böjd för att läsa **ik**. Vidare noterar han tanken, att r. 42 möjligen skulle kunna vara **ni**. På ett annat ställe tecknar han r. 42–45 **hajt**, och det förefaller som om han stannat för denna läsning: **runo fahi raginakudo tojika unapou : suhurah : susih hajt in hakupo** med följande tolkning i översättning:

»Runor jag skriver
från de rådande komna.
Jag ställer om stillhet.
Signelse äger jag.
Sömngång har jag.
Jag visar den höksnabbe
angriparn hem.»

För den sista meningen finnas följande varianter antecknade: »Jag manar hem högbråkarn» och »jag visar hem högbo som ofredar», vilket visar, att Jungner ett ögonblick varit inne på samma tankegång som A. Nordén.

Nordén, a.a. 1934, grundar sin läsning på eget studium. Den lyder: **runo fahi raginakudo tojeka unapou : suhurah : susih ek hwati[i]n hakupo** »Runor ristar jag från makterna komna. Jag framkallar på magiskt sätt trivsel: Suhurah! Susih! Jag manar in gengångerskan.»

I sina huvuddelar ansluter sig läsningen till Brates men skiljer sig från dennes genom inskottet **ek** mellan 41 **h** och följande runa. Motiveringen är något oklar (s. 99, not 6): »Ristningens **h** är, tycks det, samstava med **e**, varefter ristningen vändes upp- och ned och ett **k** av samma typ som i **tojeka** är bundet vid **e**-runan; eller måhända är den blott samstavad med den följande **h**-runan. Forts. av raden är alltså vänd upp- och ned.» Läsningen av detta parti förtydligas emellertid av en teckning, som går ut på att runtecknen 39–47 skulle ha haft följande ordningsföljd och uppställning **siheŋqwoʒin**.

W. Krause, a.a. 1937, som i övrigt ansluter sig till Brates läsning, har synbarligen nyttjat ett av Nordéns uppslag, när han redovisar r. 41 som binderuna **hē**: **runofahiraginakudotojēka** | **unapou** : **suhurah** : **susihehwatin** | **hakupo** »Runen male ich, von den Ratern (den Schicksalsmächten) stammende. Ich bereite(?) (dem Toten) Zufriedenheit (in seiner Grabeswohnung). *suhurah*. Es möge sausen!(?) Mögen sie (die Runen?) scharf machen(?) den Habichtartigen (den Runenmeister mit dem habichtscharfen Blick)(?)!» Så lyder Krauses, enligt egen utsago, försök till översättning. Uppfattningen av de enskilda runorna kommenterar han kortfattat: »I, 5 [5] hat nur einen gebogenen Seitenzweig, kann aber nur **f** sein. — R. 22 [22] ist am ehesten als Binderune **ek** zu lesen. — II, 18 **h** [41] zeigt oben zwischen den Hauptstäben Spuren von Querstrichen, so dass dieser obere Teil wie eine **e**-Rune aussieht. — R. 19 **h** [42] wird von anderen als **ni** gelesen. Der rechte Teil ist teilweise zerstört, doch scheint mir die Lesung **h** sicher, besonders auch aus sprachlichen und metrischen Gründen. Ein zweiter, von links unten nach rechts oben verlaufender Querstrich ist wohl nur eine Schramme. — R. 21 **a** [44] und 22 **t** [45] stehen auf dem Kopf. Auf diese Weise konnte die **a**-Rune näher an die vorangehende **w**-Rune gerückt und so Platz gespart werden.»

Det var Brate, a.a. 1898, som först kom på idén att sammanställa inskriftens tre första ord, 1–18 **runo fahi raginakudo** med följande strof i Hávamál (80):

Þat er þá reynt, er þú at rúnum spýrr
inum reginkunnum,
þeim er gørðu ginnregin
ok fáði fimbulþulr,
þá hefr bazt, ef þegir.

Oberoende av Brate hade Sanders tankar samtidigt gått i enahanda riktning (a.a. 1898).

Brates tydning av inskriftens början accepterades allmänt, och de smärre diskussionsinlägg, som senare gjorts, ha gällt mindre väsentliga detaljer. R. 1–18 utgöra en fullständig sats. Predikat och subjekt innefattas i 5–8 **fahi**, pres. ind. 1 sg. av fisl. *fá* 'måla, skriva', här: 'rista'; se E. Wessén, Runstenen vid Röks kyrka (1958), s. 28 f. Formen har sin direkta motsvarighet i inskriften på den förnämliga guldbrakteaten från Åsum i Skåne (DR br. 64: **fahi**). Ett förslag, att **fahi** vore att fatta som förkortning av pret.-formen **fahido*, vilken i ortografiska varianter förekommer i flera urnordiska runinskrifter (t.ex. den norska Einang-stenens **faihido**) och med avgjort större frekvens än pres.-formen (jfr t.ex. Lis Jacobsen med avseende på Åsum-brakteaten i DR, sp. 539), bör kanske med hänsyn till detta sistnämnda faktum icke helt avvisas men förefaller mindre antagligt.

Objekt i satsen är **runo(r) raginaku(n)do(r)**, ack. pl. f. av fsv. *run* 'runa' jämte adjektivattributet fisl. *reginkunnr* 'av gudomlig härkomst, gudastammande'. Båda dessa ord sakna den normala ändelsen **-r**. Detta anser Brate icke bero på en tillfällighet, ett ristningsfel eller förbiseende av runristaren, helst som Einang-stenen visar exakt samma form **runo**, utan ser sig nödsakad antaga en urnordisk sidoform **rūnō* < **rūnōnz*. »Huruvida denna fårm utjör en fortsättning av ett förjermanskt **rūnāns* eller en urnordisk nybildning efter a-stammarnes ack.pl. ock huruvida ack.pl. *runa* i yngre runor utjör avläggare därav, må förbli öppna frågor» (a.a. 1898, s. 333). Denna uppfattning delas av Noreen (a.a. 1923, § 373 Anm. 4) gentemot Kock och Bugge, som räkna med att orden på Vg 63 förlorat slut-*x* genom dissimilation på grund av uddljudande *r-* (ANF 15, 1899, s. 144 f.). Hela uttrycket förekommer även på Sparlösa-stenen III: 5 (Vg 119), **runar** **par raki-ukutu**.

Inskriftens fortsättning är ännu icke slutgiltigt tolkad, delvis beroende på att skadorna i stenytan i vissa fall omöjliggöra en absolut säker läsning av runorna. De nämnda vanskligheterna ha emellertid icke avskräckt forskarna utan — vill det synas — snarare eggat till upprepade försök att med rekonstruktion och hjälp av fantasien få Noleby-stenens gåta löst. Jag bortser i den följande redogörelsen från de äldsta, numera allmänt övergivna uppfattningarna (Bugge, Brate, v. Grienberger, Jóhannesson), att inskriften

skulle innehålla uppgifter och förut okända namn avseende både ristare och den döde. De ofta omständliga motiveringarna studeras bäst i resp. arbeten. De ovan meddelade översättningarna av Bugge och Brate ge en föreställning om arten av dessa tydningar.

R. 19–23 antages ha varit **tojēka** innehållande en verbform i pres. ind. 1 sg. jämte enklitiskt personligt pronomen 1 sg. nom. Om hur denna verbform formellt skall förklaras variera åsikterna något. De flesta forskare (Brate, Bugge, Jóhannesson, v. Friesen, Jungner, Nordén, Krause) äro dock ganska eniga om att här föreligger en form **toj(u) < *tau(j)u* av verbet got. *taujan* 'göra' (pret. *tawida*, Gallehus-inskriftens **tawido**). Betänkligheter ha hysts mot runinskriftens **o**-vokal, som man dock sökt förklara med ristarens osäkerhet i betecknandet av begynnande monoftongering av *au*. Betänkligheter mot en läsning av jara-runan som **j** ha uttalats av exempelvis I. Lindquist (a.a. 1923, s. 85), som också framhåller: »Det kan tilläggas, att inte håller läsningen av runorna **ek** i den anförda runföljden är säker».

Som objekt i denna andra sats har man fattat r. 24–29 **unaþou**, som skulle vara en ack.-form sg. *unaþu*, motsvarande fisl. *unað* n. 'tillfredsställelse, trivsel, ro', jfr got. *wunan*, fisl. och fsv. *una* vb 'vara tillfreds, trivas' (v. Friesen, Nordén, Krause, Jungners anteckn.). Ändelsens **ou** förklaras av Krause med att ristaren har varit tveksam, först ristat **o**, därefter det rätta **u**. En sammanställning av **unaþou** med fisl. *únáð* f. 'onåd', som v. Friesen först (Linderholm a.a. 1918, s. 99) och sedan Jungner (a.a. 1924) gör, har sedermera övergivits av båda forskarna.

R. 30–36 **suhurāh** jämte de följande 37–41 **susiĥ** ha av Jungner (a.a. 1924) föreslagits vara onomatopoetiska ord, besläktade med nsv. *surra* och *susa*, för sådana besvärjelser eller trollformler, som nyttjats i dödsmagien. Till denna uppfattning har Nordén och i viss mån Krause anslutit sig. Den sistnämnde läser dock r. 37–41 som **susiĥe** och frågar sig (a.a., s. 520): »Ist etwa **susiĥe** als *sūsiē* (mit hiatusfüllendem *-h-* wie in **frohila**, oben Nr 27, und **niuhA** oben Nr 51) zu fassen und als 3. Sing. Opt. Präs. zu einem mit dtsh. *sausen* verwandten Verbum **sūsian* zu deuten?» v. Friesen ser i hela runföljden två substantiv i fem. nom. sg. **hur[ā]** och **siĥni**, båda föregångna av demonstrativpron. **su** och samordnade genom **āh** 'och', det ena möjligen ett urn. **hurrux* f. svarande mot fisl. *hurr* m. (= fisl. *kurr*) 'lydelig Ytring af hvad man mener, tænker' (Fritzner), det andra ej närmare förklarat men tydligen uppfattat som en (n)i-avledning av verbet urn. **sehan* (got. *saiĥvan*); jfr hans översättning ovan. Dessa substantiv skulle vara subjekt till ett omedelbart därpå följande predikatsverb **[u]itīn**, varmed han förmodligen avsåg pres. konj. 3 pl. av got. *witan*, fisl. *vita* 'veta', urspr. 'se'. Mot detta förslag kunna åtskilliga invändningar göras, i huvudsak desamma, som Nordén i a.a. 1934, s. 101 korrekturnot, sammanfattar. Härtill kan erinras om den synnerligen osäkra läsningen 42 **ni**.

Vad de runor i inskriftens andra rad, som närmast följa på 37–41 **susiĥ**, angår, äro dessa — med undantag av de tre sista i raden (45–47) — till så stora delar utplånade, att de nu torde vara omöjliga att reda. Varje försök att komma till rätta med dem får därför karaktär av gissning. Förslag saknas emellertid icke. De flesta gå ut på att vi här ha ett predikatsverb med den tredje runradens 48–53 **hakupo** som objekt. Jungner (a.a. 1924), Krause och Nordén läsa r. 42–47 **hwätin** (Nordén dessutom **ek** därförut), i vilka de vilja se en form av fisl. *hvetja* (got. **hvatjan*) 'väsas, göra skarp', de båda förstnämnda forskarna pres. konj. 3 pl. Jungner ser satsens subjekt i besvärjelseorden **suhurāh : susiĥ**, medan Krause förklarar: »Das Subjekt bleibt indes unklar.» Nordén upplöser sin läsning **ekhwätin** i **ek hwāti in**, varvid **hwāti** blir pres. ind. 1 sg. och **in** adverb. v. Friesens tydning av läsningen **[u]itīn** har ovan berörts. Återstår att nämna ett i Jungners anteckningar förekommande **hāt in** synbarligen åsyftande pres. ind. 1 sg. av got. *haitan*, fisl. *heita* 'kalla, ropa' jämte ett adverb *in*.

Betydelsen av inskriftens sista runor 48–53 **hakupo** är omstridd. Bugge (a.a. 1906, s. 20 f.) låter runorna beteckna ett ortnamn: »Fyrunga-Stenens **hakupo** og Gursten-Stenens [Lofa socken, Småland] **hakupa** giver os de to ældste Nævnelser af svensk Stedsnavn paa svenske Runestene. Det er et mærkeligt Træf, hvis det er et Træf, at Stedsnavnet paa begge Stene er det samme.» Det sista håller man gärna med Bugge om, allra helst som de båda ristningarna befinna sig på ett avstånd i tiden av ett par hundra år och lokalt av 20 mil. Före Bugge hade emellertid Brate (a.a. 1898) med utgångspunkt från den förstnämndes läsning av Gursten-

inskriften sammanställt de båda inskrifterna och tillagt runföljden **hakupo** betydelsen 'ristningar', varvid han räknade med **hakupo** som en avledning av fisl. *hoggva* 'hugga'. Det kan erinras om att v. Friesen (a.a. 1933, s. 153 f.) beträffande Gursten-inskriften kommit till helt andra resultat både ifråga om läsning och tolkning. Sammanställningen av dessa båda inskrifter är sålunda helt övergiven.

Jungner (a.a. 1924, s. 238) bemöter Brates uppfattning och kommer med ett nytt uppslag, som synes ha fog för sig. Han sammanställer **hakupo** på Vg 63 med runföljden **haukopur** på Vg 65 från N. Vånga sn. Fyndplatserna för de båda stenarna ligga på endast c:a 1 mils avstånd från varandra. Jungner erinrar också om Maglemose-brakteaten (DR br. 54) med en av Jungner supponerad runföljd **sihaukopur**. Beträffande de ifrågavarande runorna i den sistnämnda inskriften förklarar emellertid Lis Jacobsen, att de äro »helt förvirrede», vadan inskriften kan lämnas utanför diskussionen. **haukopur** skulle vara ett nomen agentis till ett verb urn. **haukôn*, en mask. u-stam i ack. sg. Något sådant verb 'höka, uppträda som en hök' finns icke bevarat, men andra verb av liknande slag, t.ex. *falka på*, *uggla*, samt vissa uttryck hämtade ur västgötskt folkmål sådana som *hökareven* 'illa tilltygad', *flyga på som en hök*, *som höken*, *han va på'n som höken*, gör Jungner benägen att tolka **haukopur** som »höksnabb, oblidkelig angripare, förföljare». Och han tillägger (a.a. 1924, s. 240): »Detta tyckes vara ett passande uttryck för den som skall vara död mans hämnare.» I **hakupo** på Vg 63 vill Jungner sålunda snarast se »en levande hämnare, en person som bär detta namn eller som — snarare — i eggande syfte vid ristningen tillägges detta epitet» (a.a. 1924, s. 242 f.).

Jungners uppslag följes av Krause, ehuru det vill synas som om han oriktigt betraktar ordet som en denominativ bildning (a.a. 1937, s. 520 f.): **haukōpu* Akk. Sing. u-St. möchte ich am ehesten als 'den Habicht-artigen' (zu anord. *haukr* 'Habicht' aus germ. **habukaz*) deuten. Das kennzeichnende Merkmal des Habichts ist nun sein scharfes Auge; und wenn wir daran denken, dass auf dem Br. 7 von Dannenberg (oben Nr 37) der Runenmeister sich als *gléaugin*, der Glanzäugige' bezeichnete, weil der scharfe, durchdringende Blick magische Wirkung haben sollte, so ist die Vermutung nicht von der Hand zu weisen, dass auch **hakupo** = *haukōpu* den Runenmeister mit dem habichtscharfen Blick meint. ... Doch sei noch einmal ausdrücklich betont, dass alles, abgesehen vom Anfang, höchst zweifelhaft ist.»

v. Friesen läser till att börja med de båda inskrifterna på olika sätt. Senare (a.a. 1933, s. 30) förenar han de båda läsningarna i överensstämmelse med de allmänt vedertagna men förmodar, att **k**-runan på Vg 65 brukats för *g* och att **haukopur** skall förstås som **haugopur** = fvn. **haugoðr* 'högläggning, begravning'. Den i a.a. 1933 meddelade översättningen av Vg 63 (se ovan) jämte hänvisningen till Vg 65 visar, att han förstått **hakupo** på enahanda sätt. Nordén är inne på en liknande tanke att i de första tre resp. två runorna i **haukopur** och **hakupo** döljer sig en motsvarighet till fisl. *haugr* m. 'hög', låt vara i en supponerad biform **hauhar*, **hawar*. I **-kopur** och **-kupo** finner Nordén igen got. adj. *-kunds* (*himina-kunds*, *airpa-kunds*), som Vg 63 redan en gång förut har i **raginakudo**, och hela orden fattar han som en ön-stam *hā-ku(n)þō* (< **hawa-kunþō*) med innebörden »den som stammar från gravhögen»: 'gengångerskan'. **haukopur** på Vg 65 förklarar han vara gen. sg. 'gengångerskans' [sten]. Med rätta anmärker Krause (a.a. 1937, s. 520): »Diese Deutung erscheint aber sowohl wegen des zweifelhaften Wortes *hawa*- 'Hügel' wie wegen *-ku(n)þō* gegenüber *-ku(n)do* in Reihe I als sehr unsicher.» Att jämväl Jungner varit inne på gengångartanken och ordets samband med fisl. *haugr* visar ett par av översättningsförslagen, som han noterat i sina efterlämnade anteckningar: »Jag manar hem högbråkarn», »jag visar hem högbo som ofredar». Men han har inte närmare kommenterat dem, och det är ovisst, vilket värde han tillmätt dem.

Stenens form och storlek gör det troligt, att den en gång varit placerad inuti en grav, i likhet med vad man funnit vara förhållandet med vissa andra runristade stenar i Norden, främst den bekanta Eggjum-stenen från Vestlandet i Norge. Och innehållet — inskriftens början visar detta klart — är otvivelaktigt av religiöst-magisk karaktär. Vg 63 är sålunda ett av stöden för att vi i Norden fordom ägt en rik och mångskiftande dödsmagi såväl av inhemskt ursprung som kontinentalt influerad. Se härom exempelvis E. Linderholm, *Nordisk magi* (1918), A. Nordén, *Från Kivik till Eggjum* (i: *Fornvännen* 1934), W. Krause, *Was man in Runen ritzte* (1935).

Så som Jungner (a. a. 1924) läst inskriften finner han ännu ett skäl för att stenen har religiöst-magiskt innehåll: med en eventuell binderuna **ek** i första raden räknad som två runor skulle såväl den första som den andra raden innehålla 24 runor. Det är väl icke alldeles uteslutet, att ristaren utöver verbalmagien åsyftat jämväl talmagisk kraft hos inskriften, men med den osäkerhet i läsningen, som här på flera punkter råder, och den lätthet, varmed tillfälligheterna kunna driva sitt spel, är det försiktigast att icke räkna för mycket med trolltal i Vg 63. Den i början av denna redogörelse gjorda uppställningen av inskriften har heller icke tagit hänsyn till talmagi-hypotesen.

Vad den språkliga formen beträffar, torde man för närvarande icke kunna uttala annan mening (Jungners åsikt om poetisk form till trots, jfr hans översättning ovan) än att inskriften avfattats på rytmisk prosa, en för fornnordiska litterära texter, liksom för äldre germanska, utmärkande stilform, väl dokumenterad genom t. ex. Eggjum-stenen (jfr Lis Jacobsen, *Eggjum-Stenen*, 1931, s. 87 f.).

Inskriften dateras numera av de flesta forskare på i främsta rummet runografiska grunder till tiden omkring år 600. Den förste, som uttalade sig i dateringsfrågan, var S. Bugge (i *ANF* 13, 1897), som efter en lång utredning kom till följande resultat: »Efter alle Tidsmærker sætter jeg Fyrunga-Indskriften til c. 700 eller til 700-725.» Bugge vidhåller ett par år senare (i *ANF* 15, 1899) i väsentliga delar sin uppfattning: »Jeg antager dog fremdeles, at Indskriften er fra c. 700.» Bugges åsikt vidareföres av A. Noreen (i *Altisländische Grammatik* (3. uppl. 1903): »etwas nach 700?». I *Altisl. Grammatik* (4. uppl. 1923) har Noreen dock reviderat sin uppfattning och bestämmer inskriften till »um 600». O. v. Friesen skriver (i *Runorna*, 1933): »Nolebyristningen torde vara något yngre än Järsbergsruneorna», som av honom hänföres till »senare delen av 500-talet». Nordén (i *Fornvännen* 1937) anser den vara något äldre än Söderköpingsstenen och daterar den till »400-talets sista del eller senast omkring 500.» W. Krause hävdar (i *Runeninschriften im älteren Futhark*, 1937): »Die Runenformen (γ k, * noch = j, nicht A) weisen die Inschrift ungefähr in die Zeit zwischen den jüngsten Brakteaten und die Inschriften von Gummarp und Stentoft, also etwa in den Ausgang des 6. Jhs oder in die Zeit gegen 600.» C. J. S. Marstrander diskuterar dateringsfrågan i *De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet* 1 (1952), dock utan att nå fram till en absolut tidsbestämning: »Runeformerne gir intet sikkert holdepunkt for bestemmelsen av innskriftens tid; γ k og * j (eller oralt a) peker på relativ sen tid.»

64. Jungs sn, gamla kyrkan.

Litteratur: L 1689. N. Drysén, Sockenbeskrivning ²⁹/₁₂ 1787 (avskr. i Sundholmska saml. nr 45 samt utdrag i J. P. Carlmark, *Antiqviteter* 1, båda i Stifts- och Landsbibl., Skara); C. G. G. Hilfeling, Resa sept. 1791 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1, s. 1); P. Tham, *Archeologiska Anvisningar*, 1791, bl. 12 (ATA); P. E. Lindsög, En korrekt beskrifning om Skara stift 1 (1811), s. 86; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); G. Brusewitz, *Westergötland* 1862, s. 156 (ATA); K. Torin, *Anteckningar* i VFA; S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937, rev. 1945), nr 646.

Avbildningar: Hilfeling, bläckteckning (i a. a.); laverad teckning av Hilfeling(?) samt ytterligare en bläckteckning (av Liljegren?, i Liljegren, *Fullständig Bautil*, ATA).

Numera finnes ingen runsten synligt bevarad i eller vid Jungs kyrka. I litteraturen finnas emellertid bl. a. följande uppgifter om en eller möjligen två gravstenar med runinskrift:

- 1) Nils Drysén, Sockenbeskrivning ²⁹/₁₂ 1787: »Vid kyrkodörren i Ljung ligger en Runsten ristad i Ormslinga med Kors öfver och 2:ne Stridsvapen liknande Bilor i halft eller Andreækors lagde inunder. Stenen är vid 2½ aln lång, $\frac{3}{4}$ D:o bred och $\frac{1}{4}$ D:o tjock. Med möda kan man stafva til följande ord, hvilka tramp och väta quarlämnat: [fig. 90] Det är aldeles ovist, huru och hvarifrån denne kommit.»
- 2) P. Tham, Hilfelings resa 1791: »*Liung* Östra kyrkodörren en Sandsten.» Bredden upptill »1 aln — 3 tumm», »23 tumm nedantill», långsidan »2 alnar 5 tumm i beholl». »Stora cirkelns diameter — 21 tumm». Läsningen av inskriften framgår av fig. 91 och transkriptionen nedan. »Men i Socknebeskrifningen står en annan Runsten vid Liungs kyrkodörr med ormslinga, korss och stridsvapen och inscription: [Här följer med runor samma inskrift som under nr 1 ovan.] Denne Runsten blef icke observerad. Hela berättelsen i